



Neįgaliųjų teisių konvencija

Paskirstymas: bendras
2016 m. lapkričio 25 d.

Originalo kalba: anglų

Neįgaliųjų teisių komitetas

Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukų švietimą

I. Įžanga

1. Neįgalieji, kurie ilgą laiką buvo laikomi socialinės paramos gavėjais, šiandien pagal tarptautinę teisę yra pripažįstami teisių turėtojais, turinčiais teisę į mokslą be diskriminacijos ir lygių galimybių pagrindu. Vaiko teisių konvencijoje (1989), Pasaulinėje deklaracijoje dėl švietimo visiems (1990), Neįgaliųjų lygių galimybių bendrosiose taisyklėse (1993) bei Salamankos deklaracijoje ir veiksmų plane (1994) numatytos priemonės rodo, jog neįgaliųjų teisė į mokslą vis labiau suvokiama ir suprantama.

2. Įtraukties principas, kaip teisės į mokslą užtikrinimo pagrindas, per pastaruosius 30 metų tapo plačiau taikomas ir buvo įtvirtintas Neįgaliųjų teisių konvencijoje – pirmame teisiškai turimame dokumente, kuriame pateikta nuoroda į kokybišką įtraukų švietimą. Darnaus vystymosi tikslas Nr. 4 taip pat patvirtina įtraukaus, aukštos kokybės ir teisingo švietimo vertę. Įtraukus švietimas yra itin svarbus siekiant užtikrinti kokybišką visų besimokančiųjų, įskaitant neįgaliuosius, išsilavinimą ir ugdyti įtraukią, taikią ir sąžiningą visuomenę. Be to, tokio švietimo naudai esama įtikinamų argumentų, susijusių su ugdymo, socialiniais ir ekonominiais klausimais. Kaip nurodyta Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro ataskaitoje apie neįgaliųjų teisę į mokslą nagrinėjusio teminio tyrimo rezultatus, tik įtraukus švietimas gali užtikrinti neįgaliųjų kokybišką išsilavinimą ir socialinį vystymąsi bei garantuoti, kad įgyvendinant teisę į mokslą būtų laikomasi visuotinio ir nediskriminavimo principų.¹

3. Nepaisant pasiektos pažangos, komitetas visgi yra susirūpinęs dėl tebesančių didelių problemų. Milijonai neįgaliųjų vis dar neturi teisės į mokslą, o daugybei kitų išsilavinimas prieinamas tik ten, kur neįgalieji atskirti nuo bendraamžių ir gauna prastesnės kokybės išsilavinimą.

4. Kliūtys, trukdančios pasinaudoti teise į įtraukų švietimą, kyla dėl įvairių veiksnių, kaip antai:

a) nesugebėjimas suprasti ar įgyvendinti neįgaliųjų žmogaus teises užtikrinantį modelį, pagal kurį neįgaliųjų atskirtį lemia ne jų sveikatos sutrikimai, o vietos bendruomenėje ir apskritai visuomenėje egzistuojančios kliūtys;

b) nuolatinė neįgaliųjų diskriminacija, kurią stiprina ilgalaikės globos įstaigose tebegyvenančių neįgaliųjų izoliacija ir žemi lūkesčiai dėl tų, kurie gyvena įprastomis sąlygomis, todėl kaupiasi ir plinta išankstinės nuostatos ir baimė;

¹ Žr. A/HRC/25/29 and Corr.1, 3 ir 68 punktai.

c) trūksta žinių apie įtraukaus ir kokybiško švietimo ir įvairovės pobūdį bei privalumus, tarp jų ir konkurencingumo aspektą, kai užtikrinamos galimybės mokytis visiems; nepakankamas visų tėvų informavimas; reikiamų priemonių stoka iškilus paramos poreikiui, dėl ko atsiranda nepagrįstų baimių ir stereotipų, kad įtrauktis pakenks švietimo kokybei arba turės kitokį neigiamą poveikį kitiems asmenims;

d) trūksta suskirstytų duomenų ir tyrimų (kurie būtini užtikrinant atskaitomybę ir kuriant programas), todėl sunku parengti veiksmingas strategijas ir priemones, skirtas skatinti įtraukų ir kokybišką švietimą;

e) trūksta politinės valios, techninių žinių ir gebėjimų, būtinų įgyvendinant teisę į įtraukų švietimą, įskaitant nepakankamą visų pedagogų parengimą;

f) netinkami ir nepakankami finansavimo mechanizmai, kurie būtini numatant paskatas ir sudarant tinkamas sąlygas, kad būtų įtraukti mokiniai su negalia ir užtikrintas tarpinstitucinis koordinavimas, pagalba ir tvarumas;

g) trūksta teisinės gynybos priemonių ir mechanizmų, kuriais naudodamiesi asmenys gali reikalauti atlyginti žalą dėl pažeidimų.

5. Neįgaliųjų teisių konvencijos šalys turi atsižvelgti į bendruosius šios Konvencijos principus, rengdamos bet kokias priemones, skirtas įgyvendinti įtraukų švietimą, ir užtikrinti, kad tiek pats įtraukaus švietimo sistemos kūrimo procesas, tiek jo rezultatai atitiktų 3 straipsnio nuostatas.

6. Ši bendroji pastaba yra taikoma visiems asmenims su faktine ar numanoma negalia². Komitetas pripažįsta, kad kai kurioms grupėms kyla didesnis atskirties nuo švietimo sistemos pavojus nei kitiems, konkrečiai: asmenims su intelekto sutrikimais ar keliomis negaliomis, kurčneregiams, autizmu sergantiems asmenims arba asmenims su negalia humanitarinių nelaimių atveju.

7. Pagal 4 straipsnio 3 dalį Konvencijos šalys turi konsultuotis su neįgaliaisiais, įskaitant neįgalius vaikus, ir aktyviai įtraukti juos per jiems atstovaujančias organizacijas į visus įtraukaus švietimo politikos planavimo, įgyvendinimo, stebėjimo ir vertinimo aspektus. Neįgalieji ir, prireikus, jų šeimų nariai turi būti pripažįstami partneriais, o ne vien švietimo gavėjais.

II. 24 straipsnio norminis turinys

8. Pagal 24 straipsnio 1 dalį Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad neįgaliųjų teisė į mokslą būtų įgyvendinama sukuriant įtraukaus švietimo sistemą visais lygmenimis, įskaitant ikimokyklinį, pradinį, vidurinį ir aukštąjį išsilavinimą, profesinį mokymą ir visą gyvenimą trunkantį mokymąsi, užklasinę ir socialinę veiklą, ir visiems besimokantiems asmenims, įskaitant neįgaliuosius, nediskriminuojant ir lygiai su kitais asmenimis.

9. Teisės į įtraukų švietimą užtikrinimas reiškia kultūros, politikos ir praktikos pokyčius visose formaliojo ir neformaliojo švietimo įstaigose, kad būtų atsižvelgta į skirtingus besimokančiųjų poreikius ir individualybes, taip pat numato įsipareigojimą pašalinti kliūtis, trukdančias įgyvendinti šią galimybę. Tam būtina stiprinti švietimo sistemos pajėgumą įtraukti visus besimokančiuosius. Daugiausia dėmesio skiriama tam, kad šioje sistemoje galėtų visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti, ja naudotis, taip pat lankytis pamokose ir paskaitose bei siekti rezultatų visi besimokantieji, ypač tie, kurie dėl įvairių priežasčių yra neįtraukti į švietimo sistemą arba kuriems gresia atskirties pavojus. Įtrauktis reiškia galimybes naudotis kokybiška formaliojo ir neformaliojo švietimo sistema nepatiriant

² Neįgaliųjų teisių konvencija, 1 str. 2 dalis.

diskriminacijos. Įtraukties užtikrinimu siekiama sudaryti sąlygas bendruomenėms, sistemoms ir struktūroms kovoti su diskriminacija, įskaitant kenksmingus stereotipus, pripažinti įvairovę, skatinti dalyvavimą ir įveikti visų besimokančiųjų ugdymo ir dalyvavimo kliūtis, daugiausia dėmesio skiriant neįgalių besimokančiųjų gerovei ir sėkmei. Tam būtini esminiai švietimo sistemos pokyčiai teisės aktų, politikos ir švietimo finansavimo, administravimo, planavimo, įgyvendinimo ir priežiūros mechanizmų lygmeniu.

10. Įtraukus švietimas turi būti suprantamas kaip:

- a) viena pagrindinių visų besimokančiųjų teisių. Pažymėtina, kad išsilavinimas yra individualaus besimokančio asmens, o ne tėvų ar globėjų teisė, kai kalbama apie vaikus. Tėvų pareigos šia prasme yra priklausomos nuo vaiko teisių;
- b) principas, kuriuo remiantis vertinama visų besimokančiųjų gerovė, gerbiamas jų prigimtinis orumas ir savarankiškumas bei pripažįstami individualių asmenų poreikiai ir jų gebėjimas veiksmingai įsitraukti ir įnešti savo indėlį į visuomenės gyvenimą;
- c) priemonė realizuoti kitas žmogaus teises. Tai yra pagrindinė priemonė, kurią įgyvendinant neįgalieji gali išbristi iš skurdo, įgyti galimybę visapusiškai dalyvauti savo bendruomenių gyvenime ir gauti apsaugą nuo išnaudojimo³. Tai taip pat yra ir pagrindinė įtraukios visuomenės formavimo priemonė;
- d) rezultatas, gautas vykdant tęstinį ir aktyvų įsipareigojimą šalinti kliūtis, trukdančias realizuoti teisę į mokslą, bei įgyvendinant kultūros, politikos ir įprastų mokyklų praktikos pokyčius, skirtus atsižvelgti į visų besimokančiųjų interesus ir visus veiksmingai įtraukti.

11. Komitetas pabrėžia, kad svarbu pripažinti skirtumus tarp atskirties, segregacijos, integracijos ir įtraukties. Atskirtis vyksta tada, kai besimokantieji tiesiogiai ar netiesiogiai sudaromos kliūtys į mokslą arba neleidžiama gauti išsilavinimą jokia forma. Segregacija vysta tada, kai neįgalūs vaikai ugdomi atskirai nuo negalios neturinčių besimokančiųjų aplinkoje, kuri yra sukurta arba naudojama atsižvelgiant į konkrečius sutrikimus ar įvairias negalias. Integracija yra neįgaliųjų įjungimo į dabartines bendrojo lavinimo įstaigas procesas, suprantant, kad jie gali prisitaikyti prie tokių institucijų standartinių reikalavimų⁴. Įtrauktis reiškia sistemine reformą, apimančią turinio, mokymo metodų, būdų, struktūrų ir strategijų švietimo srityje pokyčius, kad būtų įveiktos kliūtys, siekiant suteikti visiems atitinkamo amžiaus besimokantiejiems lygias galimybes įgyti išsilavinimą aktyviai dalyvaujant mokymo procese ir sukurti sąlygas, kurios geriausiai atitiktų jų reikalavimus ir pageidavimus. Neįgalių besimokančiųjų įjungimas į bendrojo lavinimo klases neįgyvendinus atitinkamų struktūrinių pokyčių, pavyzdžiui, nepakeitus organizacijos, mokymo programų ir mokymo bei mokymosi strategijų, nėra įtrauktis. Be to, integracija automatiškai neužtikrina perėjimo nuo segregacijos prie įtraukties.

12. Pagrindiniai įtraukaus švietimo elementai yra:

- a) visą sistemą apimantis požiūris: švietimo ministerijos turi užtikrinti, kad visi ištekliai būtų skiriami siekti įtraukaus švietimo ir įgyvendinti bei įtvirtinti būtinus institucinės kultūros, politikos ir praktikos pokyčius;
- b) visybinė ugdymo aplinka: būtinas švietimo įstaigų vadovybės ryžtingas įsipareigojimas įdiegti ir įtvirtinti tokią kultūrą, politiką ir praktiką, kuri reikalinga

³ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 13 (1999) dėl teisės į mokslą.

⁴ Žr. A/HRC/25/29 and Corr.1, 4 punktas, ir United Nations Children's Fund (UNICEF), *The Right of Children with Disabilities to Education: a Rights-based Approach to Inclusive Education* (Geneva, 2012).

užtikrinti įtraukų švietimą visuose lygmenyse ir visose srityse, įskaitant užsiėmimus ir tarpusavio santykius klasėje, mokyklų tarybų posėdžius, mokytojų darbo kontrolę, konsultacijas ir medicininę priežiūrą, mokyklų išvykas, biudžeto asignavimus, bet kokį bendravimą su neįgalių ar negalios neturinčių mokinių tėvais ir, tam tikrais atvejais, vietos bendruomenę ar plačiąją visuomenę;

b) visybinis požiūris į žmogų: pripažįstamas kiekvieno asmens gebėjimas mokytis ir keliami aukšti lūkesčiai visiems besimokantiejiems, įskaitant neįgalius mokinius. Įtraukus švietimas numato lanksčias mokymo programas ir mokymo bei mokymosi metodus, pritaikytus atsižvelgiant į skirtingas stipriąsias puses, reikalavimus ir mokymosi stilius. Šis požiūris reiškia, jog turi būti teikiama pagalba, sudaromos tinkamos sąlygos ir užtikrinamas ankstyvas įsikišimas, kad visi besimokantieji galėtų išnaudoti savo potencialą. Sudarant mokymo priemonių planus daugiausia dėmesio skiriama besimokančiųjų gebėjimams ir siekiama, o ne šių priemonių turiniui. Visybinių požiūrio į žmogų tikslas yra išnaikinti segregaciją švietimo įstaigose, užtikrinant įtraukų mokymą klasėje prieinamoje ugdymo aplinkoje, kurioje teikiama atitinkama pagalba. Švietimo sistema turi užtikrinti individualizuotą požiūrį į ugdymo poreikius, o ne tikėtis, kad besimokantieji prisiderins prie esamos sistemos;

d) mokytojams teikiama parama: visiems mokytojams ir kitiems darbuotojai užtikrinamas reikiamas išsilavinimas ir profesinis parengimas, ugdant pagrindines vertybes ir kompetencijas, reikalingas prisitaikyti prie įtraukios mokymosi aplinkos, kurioje esama ir neįgalių mokytojų. Įtrauki kultūra užtikrina prieinamą ir palankią aplinką, kurioje skatinama veikla per bendradarbiavimą, sąveiką ir problemų sprendimą;

e) pagarba įvairovei ir jos vertės suvokimas: visi mokymosi proceso nariai turi būti priimti vienodai priimti, rodant pagarbą įvairovei, nepriklausomai nuo negalios, rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, kalbinės kultūros, religijos, politinių ar kitų įsitikinimų, tautinės, etninės, vietos ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo, amžiaus ar bet kokio kito statuso. Visi besimokantieji turi jaustis vertinami, gerbiami, įtraukiami į kolektyvą ir išklaunami. Parengtos veiksmingos priemonės, skirtos užkirsti kelią prievartai ir patyčioms. Įtrauktis grindžiama individualiu požiūriu į mokinį;

f) mokymosi procesui palanki aplinka: įtrauki ugdymo aplinka – tai prieinama aplinka, kurioje kiekvienas jaučiasi saugus, palaikomas, skatinamas bei galintis išreikšti save ir kurioje yra daug svarbos teikiama besimokančiųjų įtraukimui į pozityvios mokyklos bendruomenės kūrimą. Pripažįstamas bendraamžių vaidmuo mokymosi procese, kuriami pozityvūs santykiai, stiprinama draugystės saitai ir formuojamos palankaus požiūrio nuostatos;

g) veiksmingas perėjimas: neįgalūs besimokantieji gauna pagalbą, skirtą užtikrinti veiksmingą perėjimą nuo mokymosi mokykloje prie profesinio ir aukštojo išsilavinimo bei galiausiai išėjimo į darbą. Ugdomi besimokančiųjų gebėjimai ir pasitikėjimas savo jėgomis, besimokantiejiems sudaromos tinkamos sąlygos, jie vertinami ir egzaminuojami lygiateisiškais pagrindais, jų gebėjimai ir pasiekimai yra sertifikuojami lygiai su kitais asmenimis;

h) partnerysčių pripažinimas: visos organizacijos – mokytojų asociacijos, besimokančiųjų asociacijos ir federacijos, neįgaliųjų organizacijos, mokyklų tarybos, tėvų ir mokytojų asociacijos bei kitos mokyklose veikiančios paramos grupės, tiek formalios, tiek neoficialios – yra kviečiamos gilinti supratimą ir žinias apie negalią. Tėvų ar globėjų ir bendruomenės dalyvavimas laikomas vertingu veiksniu, kuris padeda sutelkti išteklius ir ugdyti stipriąsias puses. Santykio tarp ugdymo aplinkos ir platesnės vietos bendruomenės puoselėjimas turi būti pripažintas kaip būdas kurti įtraukią visuomenę;

i) stebėseną: įtraukus švietimas, kuris yra tęstinis procesas, turi būti reguliariai stebimas ir vertinamas, siekiant išvengti tiek oficialios, tiek neoficialios segregacijos ar integracijos. Remiantis 33 straipsniu, į stebėsenos procesą turėtų būti įtraukiami neįgalieji, įskaitant vaikus ir asmenis, kuriems reikalinga intensyvi priežiūra, per jiems atstovaujančias organizacijas, taip pat, tam tikrais atvejais, tėvai ar neįgalių vaikų globėjai. Būtina parengti negalią apimančius rodiklius, kurie turi būti taikomi laikantis Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 20130 m. nuostatų.

13. Remiantis Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) konvencija dėl diskriminacijos panaikinimo švietimo srityje ir siekiant įgyvendinti Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnio 1 dalį, šių konvencijų šalys turi užtikrinti teisės į mokslą įgyvendinimą nediskriminuojant ir lygiai su kitais asmenimis. Konvencijų šalys turi uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl negalios ir garantuoti visiems neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos bet koku pagrindu. Neįgalieji gali patirti tarpsektorinę diskriminaciją dėl negalios, lyties, religijos, teisinio statuso, etninės kilmės, amžiaus, seksualinės orientacijos ar kalbos. Be to, tėvai, broliai ir seserys ir kiti giminaičiai taip pat gali patirti diskriminaciją dėl jų ryšių su neįgalium asmeniu. Priemonės, reikalingos sprendžiant visų formų diskriminacijos problemas, apima švietimo įstaigų ir bendruomenės teisinių, fizinių, komunikacinių ir kalbinių, socialinių, finansinių ir su požiūriu susijusių kliūčių nustatymą ir šalinimą. Teisė į nediskriminavimą apima teisę nebūti atskirtam ir teisę į tinkamas sąlygas ir turi būti suprantama atsižvelgiant į pareigą užtikrinti prieinamą mokymosi aplinką ir tinkamas sąlygas.

14. Itin didelį poveikį teisei į įtraukų švietimą turi ginkluoti konfliktai, humanitarinės ir stichinės nelaimės. Konvencijos šalys turėtų parengti įtraukias nelaimių rizikos mažinimo strategijas, kuriose būtų atsižvelgiama į neįgalių besimokančiųjų poreikius, kad būtų užtikrinta visapusiška mokyklų sauga ir saugumas ekstremalių situacijų atveju. Tokiomis aplinkybėmis sukurta laikina mokymosi aplinka turi užtikrinti neįgaliųjų, ypač neįgalių vaikų, teisę į mokslą lygiai su kitais asmenimis. Ji turi apimti prieinamą mokomąją medžiagą, mokyklos patalpas, konsultacijas ir galimybę kurtiesiems būti mokomiems gestų kalba. Remiantis Neįgaliųjų teisių konvencijos 11 straipsniu ir atsižvelgiant į padidėjusį seksualinio smurto pavojų tokiose situacijose, turi būti imamasi priemonių užtikrinti, kad mokymosi aplinka būtų saugi ir prieinama neįgaliesiems moterims ir mergaitėms. Neįgaliesiems besimokantiems neturi būti uždrausta patekti į švietimo įstaigas argumentuojant, kad bus neįmanoma jų evakuoti ekstremaliose situacijose, ir jiems turi būti sudarytos tinkamos sąlygos.

15. Siekiant įgyvendinti 24 straipsnio 1 dalies a punktą ir vadovaujantis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto ir Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, švietimas turi būti skirtas visapusiškai ugdyti žmogiškąjį potencialą, orumo ir savivertės jausmą bei stiprinti pagarbą žmogaus teisėms ir žmonijos įvairovei. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad švietimas atitiktų Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto tikslus ir uždavinius, kurie aiškinami atsižvelgiant į Pasaulinę deklaraciją dėl švietimo visiems (1 straipsnis), Vaiko teisių konvenciją (29 straipsnio 1 dalis), Vienos deklaraciją ir veiksmų programą (I dalies 33 punktas ir II dalies 80 punktas) ir Jungtinių Tautų švietimo žmogaus teisių srityje dešimtmečio veiksmų planą (2 punktas). Šiuose dokumentuose pateikti papildomi elementai, pavyzdžiui, nuorodos į lyčių lygybę ir pagarbą aplinkai⁵. Teisės į mokslą užtikrinimas yra priegios ir turinio klausimas, o pastangos turėtų būti skirtos išsaugoti įvairias vertybės, įskaitant supratimą ir toleranciją. Įtraukaus švietimo tikslas turi būti skatinti abipusę pagarbą, teigti kiekvieno žmogaus vertę ir formuoti tokią ugdymo aplinką,

⁵ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 13 (1999).

kurioje požiūris į mokymo procesą, švietimo įstaigos kultūra ir pati mokymo programa atspindėtų įvairovės vertę.

16. Siekiant įgyvendinti 24 straipsnio 1 dalies b punktą, švietimas turėtų būti skirtas visapusiškai ugdyti neįgaliųjų asmenybę, talentus ir kūrybiškumą, taip pat jų psichinius, fizinius ir bendravimo gebėjimus. Požiūris į neįgaliųjų švietimą pernelyg dažnai remiasi trūkumais, akcentuojant faktinę ar suvokiamą negalią ir apribojant galimybes dėl išankstinių neigiamų nuostatų jų potencialo atžvilgiu. Konvencijos šalys turi padėti sudaryti galimybes ugdyti kiekvieno neįgaliaus asmens unikalias stipriąsias savybes ir talentus.

17. Siekiant įgyvendinti 24 straipsnio 1 dalies c punktą, švietimas turi būti nukreiptas į tai, kad neįgalieji galėtų visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti laisvoje visuomenėje. Remdamasis Vaiko teisių konvencijos 23 straipsnio 3 dalimi, Komitetas pabrėžia, kad neįgaliems vaikams būtina teikti reikiamą pagalbą, kad jie turėtų veiksmingas galimybes naudotis švietimo sistema tokiu būdu, kuris padėtų užtikrinti kuo didesnę vaiko socialinę integraciją ir individualų vystymąsi. Konvencijos šalys turi pripažinti, kad individuali pagalba ir tinkamų sąlygų sudarymas yra prioritetiniai klausimai, kurie turi būti nemokami visuose privalomo švietimo lygmenyse.

18. Siekiant įgyvendinti 24 straipsnio 2 dalies a punktą, turi būti uždrausta neįtraukti neįgaliųjų į bendrojo lavinimo sistemą remiantis, be kita ko, norminių teisės aktų nuostatomis, kurios riboja neįgaliųjų įtrauktį dėl jų sveikatos sutrikimo ar sutrikimo laipsnio, pavyzdžiui, kai nustatoma, kad įtrauktis priklauso nuo asmens potencialo, arba kai stengiamasi nevykdyti prievolės sudaryti tinkamas sąlygas teigiant, jog tai būtų neproporcinga ir nepagrįsta našta. Bendrasis lavinimas apima visas švietimo skyriaus žinioje esančias įprastos ugdymo aplinkos rūšis. Tiesioginės atskirties pavyzdys būtų priskirti tam tikrus besimokančiuosius prie „nemokytinų“ ir todėl neturinčių teisės į mokslą. Netiesioginės atskirties pavyzdys būtų nustatyti reikalavimą, kad norintys patekti į mokyklą turi išlaikyti bendrą testą, nesudarant tinkamų sąlygų ir nesuteikiant pagalbos.

19. Siekiant įgyvendinti 4 straipsnio 1 dalies b punktą, Konvencijos šalys turi imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant teisės aktus, kad pakeistų arba panaikintų galiojančius įstatymus, taisykles, įpročius ir praktiką, kuriais diskriminuojami neįgalieji ir pažeidžiamos 24 straipsnio nuostatos. Jei reikia, diskriminaciniai įstatymai, taisyklės, įpročiai ir praktika turėtų būti naikinami ar keičiami sistemingai ir nustatytais terminais.

20. Siekiant įgyvendinti 24 straipsnio 2 dalies b punktą, neįgaliesiems turi būti prieinamas į įtraukus, kokybiškas ir nemokamas pradinis ir vidurinis išsilavinimas, taip pat jie turi turėti galimybę sklandžiai pereiti iš vienos lygmens į kitą lygiai su kitais asmenimis savo gyvenamose vietose. Komitetas remiasi Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto rekomendacija, kad norint įvykdyti šį įpareigojimą švietimo sistema turi turėti keturis tarpusavyje susijusius elementus, tai: esamumas, prieinamumas, priimtumas ir pritaikomumas⁶.

Esamumas (*availability*)

21. Viešųjų ir privačių švietimo įstaigų ir programų turi būti pakankamai ir jos turi būti tinkamos kokybės. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad neįgaliems besimokantiesiems būtų siūloma daug įvairių ugdymo vietų visais lygmenimis vietos bendruomenėje.

Prieinamumas (*accessibility*)

22. Pagal Konvencijos 9 straipsnį ir Komiteto bendrąją pastabą Nr. 2 (2014 m.) dėl prieinamumo švietimo įstaigos ir programos turi būti prieinamos visiems nediskriminuojant. Prieinama turi būti visa švietimo sistema, įskaitant pastatus, informacijos ir ryšių priemones

⁶ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 13.

(taip pat foninės ar FM diapazono bangomis veikiančios pagalbinės sistemos), mokymo programą, mokomąją medžiagą, mokymo metodus, vertinimus ir kalbos bei pagalbinės paslaugas. Neįgalių besimokančiųjų aplinka turi būti suprojektuota taip, kad būtų skatinama įtrauktis ir užtikrinta jų lygybė viso mokymosi metu⁷. Pavyzdžiui, mokyklinis transportas, vandens ir sanitariniai įrenginiai (įskaitant sanitarinius mazgus), mokyklų valgyklos ir poilsio zonos turėtų būti tinkami visiems, prieinami ir saugūs. Konvencijos šalys turi įsipareigoti nedelsdamos įdiegti universalų dizainą. Konvencijos šalys turėtų uždrausti statyti bet kokius būsimus švietimo infrastruktūros objektus, kuriuose nebūtų užtikrintas prieinamumas, ir už tai numatyti sankcijas, taip pat sukurti veiksmingą stebėsenos mechanizmą ir nustatyti terminus, per kuriuos visa esama švietimo aplinka turėtų tapti prieinama. Konvencijos šalys taip pat turi įsipareigoti prirėkusi švietimo aplinkoje sudaryti tinkamas sąlygas. Taikant universalaus dizaino principą neatmetama galimybė pagalbinais įtaisais, prietaikomis ir programine įranga aprūpinti tuos negalią turinčius besimokančiuosius, kuriems gali jų reikėti. Prieinamumas yra dinamiška sąvoka, todėl ją taikant reikia periodiškai tikslinti reglamentavimo ir techninius aspektus. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad sparti naujovių ir naujų technologijų, skirtų gerinti mokymosi procesą, plėtra būtų prieinama visiems besimokantiejiems, įskaitant neįgaliuosius.

23. Komitetas pabrėžia, kad labai trūksta vadovėlių ir mokymosi medžiagos, parengtų prieinamomis formomis ir kalbomis, įskaitant gestų kalbą. Konvencijos šalys turi investuoti į tai, kad būtų laiku parengtos mokomosios priemonės naudojant rašalą ar Brailio raštą ir skaitmenine forma, be kita ko, pasitelkus naujoviškas technologijas. Jos taip pat turėtų apsvarstyti galimybę parengti spausdintinės medžiagos konvertavimo į prieinamas formas ir kalbas standartus ir gaires bei užtikrinti, kad prieinamumas būtų vienas iš pagrindinių su švietimu susijusių pirkimų aspektų. Komitetas ragina Konvencijos šalis nedelsiant ratifikuoti ir įgyvendinti Marakešo sutartį dėl geresnių sąlygų susipažinti su paskelbtais kūrinių sudarymo akliems, regos sutrikimų ar kitą spausdinto teksto skaitymo negalią turintiems asmenims.

24. Kad būtų užtikrintas prieinamumas, neįgaliams besimokantiejiems turi būti finansiškai prieinamas visų lygių švietimas. Sudarant tinkamas sąlygas neįgalūs besimokantieji neturėtų patirti papildomų išlaidų. Turimas, kokybiškas, nemokamas ir prieinamas pradinis išsilavinimas yra neatidėliotinas įsipareigojimas. Pagal Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m. Konvencijos šalys turi palaipsniui imtis priemonių, siekdamas užtikrinti, kad visi vaikai, įskaitant neįgalius vaikus, įgytų nemokamą, lygiavertį ir kokybišką vidurinį išsilavinimą, bei užtikrinti vienodas galimybes visoms neįgalioms moterims ir neįgaliams vyrams įgyti finansiškai prieinamą ir kokybišką techninį, profesinį ir aukštąjį išsilavinimą, įskaitant universitetinį, ir mokytis visą gyvenimą. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad neįgalieji galėtų įgyti išsilavinimą tiek valstybinėse, tiek privačiose mokslo įstaigose lygiai su kitais asmenimis.

Priimtumas (*acceptability*)

25. Priimtumas – tai prievolė visus su švietimu susijusius objektus, prekes ir paslaugas projektuoti ir realizuoti visapusiškai atsižvelgiant į neįgaliųjų poreikius, kultūrą, nuomonę ir kalbą. Švietimo forma ir turinys turi būti visiems priimtini. Konvencijos šalys turi imtis pozityviosios diskriminacijos priemonių, siekdamas užtikrinti, kad visiems būtų teikiamas aukštos kokybės švietimas⁸. Įtrauktis ir kokybė yra tarpusavyje susijusios: laikantis įtraukaus požiūrio galima reikšmingai pagerinti švietimo kokybę.

⁷ Neįgaliųjų teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 2.

⁸ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 13.

Pritaikomumas (adaptability)

26. Komitetas ragina Konvencijos šalis mokymo procese taikyti universalus dizaino metodą, apimančią principus, pagal kuriuos mokytojams ir kitiems darbuotojams suteikiama struktūra kurti pritaikomą ugdymo aplinką ir parengti instrukcijas, kaip patenkinti įvairius visų besimokančiųjų poreikius. Pagal šį metodą pripažįstama, kad kiekvienas besimokantis asmuo mokosi savitai, ir jį taikant: plėtojami lankstūs mokymosi būdai, taip sukuriant patrauklią klasės aplinką; palaikomi dideli su visais besimokančiais siejami lūkesčiai, numatant įvairius būdus patenkinti lūkesčius; plečiamos mokytojų galimybės kitaip organizuoti mokymo procesą; dėmesys sutelkiamas į mokymosi rezultatus visiems, įskaitant neįgaluosius. Mokymo programos turi būti kuriamos, rengiamos ir įgyvendinamos taip, kad atitiktų kiekvieno besimokančiojo poreikius ir būtų prie jų pritaikytos bei užtikrintų tinkamą švietimo klausimų sprendimą. Standartizuotus vertinimus būtina pakeisti lanksčiomis ir įvairiomis vertinimo formomis bei individualios pažangos pripažinimu siekiant pagrindinių tikslų, kurie atveria kelius alternatyviems mokymosi būdams.

27. Pagal Konvencijos 24 straipsnio 2 dalies b punktą neįgalieji turi turėti galimybę lankyti pradžines ir vidurines mokyklas savo gyvenamose vietose. Besimokantieji neturėtų būti verčiami išvykti iš namų. Švietimo aplinka neįgaliesiems turi būti saugiai fiziškai pasiekiamą ir apimti saugias bei patikimas transporto priemones; arba ji turi būti prieinama naudojant informacines ir ryšių technologijas. Tačiau Konvencijos šalis neturėtų kliautis tikta technologijomis, kurios pakeistų tiesioginį neįgalių besimokančiųjų dalyvavimą ir bendravimą su mokytojais bei tais, kurie gali būti sektini pavyzdžiai švietimo aplinkoje. Aktyvus dalyvavimas mokymosi procese su kitais besimokančiais, tarp jų ir su neįgalių besimokančiųjų broliais ir seserimis, yra svarbus teisės į įtraukų švietimą elementas.

28. Pagal 24 straipsnio 2 dalies c punktą Konvencijos šalis turi sudaryti tinkamas sąlygas, kad individualūs besimokantieji turėtų galimybę įgyti išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis. „Tinkamumas“ suprantamas kaip kontekstinio patikrinimo, susijusio su sąlygų pritaikymo svarbos ir veiksmingumo bei numatyto kovos su diskriminacija tikslo analize, rezultatas. Vertinant neproporcingą naštą atsižvelgiama į turimus išteklius ir finansines pasekmes. Pareiga sudaryti tinkamas sąlygas vykdytina nuo prašymo dėl tokių sąlygų pateikimo momento⁹. Politikos priemonės, skirtos užtikrinti tinkamas sąlygas, turi būti patvirtintos nacionaliniu, vietos ir švietimo įstaigų lygiu ir visais švietimo lygmenimis. Sprendžiant, kokių mastu turi būti sudarytos tinkamos sąlygos, reikia atsižvelgti į bendrą įsipareigojimą sukurti įtraukią švietimo sistemą, maksimaliai panaudojant turimus išteklius ir plėtojant naujus. Nesugebėjimas pasiekti pažangos dėl išteklių stokos ir finansų krizės nėra pateisinamas ir laikomas 24 straipsnio pažeidimu.

29. Komitetas vėl pakartoja, kad reikia atskirti pareigą užtikrinti bendrą prieinamumą ir įsipareigojimą sudaryti tinkamas sąlygas¹⁰. Prieinamumas atitinka gyventojų grupių interesus ir yra pagrįstas palaipsniui įgyvendinamais standartais. Negalima remtis neproporcingumo ar nepagrįstos naštos argumentais siekiant pateisinti nesugebėjimą užtikrinti prieinamumą. Tinkamų sąlygų sudarymas susijęs su asmeniu ir papildo pareigą užtikrinti prieinamumą. Asmuo gali teisėtai reikalauti imtis priemonių sudaryti tinkamas sąlygas net ir tada, kai Konvencijos šalis įvykdė savo pareigą užtikrinti prieinamumą.

⁹ Neįgaliųjų teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 2.

¹⁰ Ten pat.

30. Sąvokos „proporcingas“ apibrėžtis neišvengiamai skirsis priklausomai nuo kontekstą. Tinkamų sąlygų sudarymo galimybes reikėtų svarstyti atsižvelgiant į didesnį švietimo išteklių rezervą, kuriuo disponuojama švietimo sistemoje, o ne apsiriboti konkrečios mokslo įstaigos turimais ištekliais; turėtų būti įmanoma perskirstyti išteklius sistemoje. Nėra „universalios“ tinkamų sąlygų sudarymo formulės, kadangi skirtingiems tokį pat sutrikimą turintiems besimokantiejiems gali reikėti skirtingų sąlygų. Tinkamų sąlygų sudarymo pavyzdžiai: pakeičiama klasės vieta; naudojamos įvairios komunikacijos formos pamokose; padidinamas šriftas spausdinant mokomąją medžiagą ir (arba) temos vaizduojamos temos ženklais arba dalomoji medžiaga pateikiama kitokiu formatu; mokymosi proceso ir vertinimo metu besimokantiems sudaroma galimybė naudotis konspektuotojo ar kalbos vertėjo paslaugomis arba pagalbinėmis technologijomis. Taip pat reikia apsvarstyti galimybes sudaryti nematerialaus pobūdžio tinkamas sąlygas, pavyzdžiui, besimokančiajam duoti daugiau laiko, sumažinti foninio triukšmo lygį (kai asmuo itin jautrus sensorinei perkrovai), naudoti alternatyvius vertinimo metodus ar tam tikrą mokymo programos dalį pakeisti alternatyviu variantu. Siekiant užtikrinti, kad tam tikras sąlygų pritaikymas atitiktų besimokančiųjų poreikius, pageidavimus, prioritetus ir pasirinkimą, o švietimo paslaugas teikianti įstaiga galėtų tai įgyvendinti, šį klausimą turi aptarti švietimo institucijos ir teikėjai, mokslo įstaiga, neįgalūs besimokantieji ir, priklausomai nuo besimokančiųjų amžiaus bei – atitinkamais atvejais – veiksnų, jų tėvai, globėjai arba kiti šeimos nariai. Tinkamų sąlygų sudarymas negali priklausyti nuo medicininės sutrikimo diagnozės, bet turėtų būti pagrįstas socialinių švietimo kliūčių vertinimu.

31. Atsisakymas sudaryti tinkamas sąlygas yra diskriminacija, o pareiga užtikrinti tinkamų sąlygų sudarymą turi būti taikoma nedelsiant ir negali būti vykdoma palaipsniui. Konvencijos šalis turi užtikrinti, kad būtų įdiegtos nepriklausomos sistemos stebėti sąlygų tinkamumą ir veiksmingumą, ir sukurti saugius, laiku taikomus ir prieinamus teisių gynimo mechanizmus, jeigu neįgalūs besimokantieji ir, tam tikrais atvejais, jų šeimos nariai mano, kad nebuvo sudarytos tinkamos sąlygos arba kad jie patyrė diskriminaciją. Itin didelę reikšmę turi priemonės, skirtos apsaugoti diskriminacijos aukas nuo viktimizacijos žalos atlyginimo procese.

32. Kad būtų įgyvendintas 24 straipsnio 2 dalies d punktas, neįgalūs besimokantieji turėtų turėti teisę gauti jiems reikalingą paramą, kad būtų sudarytos sąlygas veiksmingam jų švietimui ir suteikta jiems galimybė realizuoti savo potencialą lygiai su kitais asmenimis. Tokia parama, kai sudaromos sąlygos naudotis paslaugomis ir objektais švietimo sistemoje, turėtų užtikrinti galimybę neįgaliems besimokantiejiems realizuoti savo potencialą didžiausiu įmanomu mastu, be kita ko, parūpinant pakankamai parengtus ir palaikomus pedagogus, mokyklų konsultantus, psichologus ir kitus susijusius sveikatos ir socialinių paslaugų specialistus, taip pat suteikiant galimybę gauti stipendijas ir finansinių išteklių.

33. Kad būtų įgyvendintas 24 straipsnio 2 dalies e punktas, turi būti tiesiogiai teikiama tinkama, nuolatinė ir individualiems poreikiams pritaikyta parama. Komitetas pabrėžia, kad reikia rengti individualius mokymo planus, nurodant juose atskiriems besimokantiejiems reikalingas tinkamas sąlygas ir konkrečią paramą, įskaitant aprūpinimą pagalbinėmis kompensacinėmis priemonėmis, specialia mokymosi medžiaga, parengta naudojant alternatyvius / prieinamus formatus, būdus ir priemones, pagalbines bendravimo priemones ir pagalbinėmis bei informacines technologijas. Parama gali būti teikiama ir parūpinant kvalifikuotą padėjėją, kuris teiktų mokymosi pagalbą vienam arba keliems besimokantiejiems, priklausomai nuo besimokančiųjų poreikių. Individualiuose mokymo planuose turi būti atsižvelgiama į pereinamąjį laikotarpį, kuriame atsiduria besimokantieji, pereinantys iš segreguotos į bendrojo lavinimo aplinką arba iš vieno švietimo lygmens į kitą. Tokių planų veiksmingumas turėtų būti reguliariai stebimas ir vertinamas, tiesiogiai dalyvaujant pačiam besimokančiajam. Teikiamos paramos pobūdis turi būti nustatytas bendradarbiaujant su besimokančiuoju ir, atitinkamais atvejais, su tėvais, globėjais ar

kitomis trečiosiomis šalimis. Besimokančiajam turi būti užtikrinta galimybė pasinaudoti teisių gynimo mechanizmais, jeigu parama neprieinama arba netinkama.

34. Bet kokios taikomos paramos priemonės turi atitikti įtraukties tikslą. Todėl jos turi būti skirtos stiprinti neįgalių besimokančiųjų galimybes dalyvauti pamokose klasėje ir nemokyklinėje veikloje kartu su savo bendramoksliais, o ne juos marginalizuoti.

35. Kalbant apie 24 straipsnio 3 dalį, daugelis Konvencijos šalių nesiima reikiamų priemonių, kad neįgalieji, ypač asmenys, turintys autizmo spektro sutrikimų, asmenys, turintys komunikacijos sutrikimų, ir asmenys, turintys jutimo negalią, įgytų gyvenimo, kalbos ir socialinių įgūdžių, kurie būtini norint dalyvauti švietimo procese ir bendruomenės gyvenime:

a) akliems ir silpnaregiams besimokantiems turi būti suteiktos galimybės mokytis Brailio rašto, kitų specialiai pritaikytų šriftų, alternatyvios ir augmentinės komunikacijos būdų, priemonių ir formų, taip pat įgyti orientacijos ir mobilumo įgūdžių. Turėtų būti remiamos investicijos į tai, kad būtų užtikrinta galimybė naudotis atitinkamomis technologijomis ir alternatyvios komunikacijos sistemomis, siekiant palengvinti mokymosi procesą. Turėtų būti diegiamos ir skatinamos bendraamžių ir kuratorių paramos sistemos;

b) kurtiems ir neprigirdintiems besimokantiems turi būti sudaryta galimybė mokytis gestų kalbos ir turi būti imtasi priemonių kurčiųjų bendruomenės kalbiniam tapatumui pripažinti ir skatinti. Komitetas atkreipia Konvencijos šalių dėmesį į Konvenciją prieš diskriminaciją švietimo srityje, kurioje įtvirtinta vaikų teisė būti mokomiems sava kalba, ir primena Konvencijos šalims, kad pagal Neįgaliųjų teisių konvencijos 30 straipsnio 4 dalį neįgalieji lygiai su kitais asmenimis turi teisę į savo konkretaus kultūrinio ir kalbinio tapatumo, įskaitant gestų kalbą ir kurčiųjų kultūrą, pripažinimą ir palaikymą. Be to, neprigirdintiems besimokantiems taip pat turi būti sudaryta galimybė naudotis kokybiškais kalbos terapijos paslaugomis, indukcinės kilpos technologija ir titrais;

c) besimokančių neregųjų, kurčių arba kurčneregųjų asmenų švietimas turi būti vykdomas asmeniui tinkamiausiomis kalbomis, bendravimo būdais bei priemonėmis ir aplinkoje, kuri geriausiai skatina asmeninį, akademinį ir socialinį vystymąsi, tiek formaliojo švietimo sistemoje, tiek už jos ribų. Komitetas pabrėžia, jog tam, kad tokia įtrauki aplinka būtų sukurta, Konvencijos šalys turėtų teikti būtiną paramą, įskaitant išteklius, pagalbines technologijas, taip pat orientacijos ir mobilumo įgūdžius ugdymą;

d) komunikacijos sutrikimų turintiems besimokantiems turi būti sudaryta galimybė išreikšti save ir mokytis naudojantis alternatyvios ir augmentinės komunikacijos būdais. Tai gali būti gestų kalbos naudojimas, aprūpinimas žemųjų ar aukštųjų technologijų pagalbėmis bendravimo priemonėmis, kaip antai planšetės su kalbos išvesties funkcija, balso išvesties pagalbines bendravimo priemonės arba komunikacinės knygos. Konvencijos šalys turėtų investuoti į ekspertinių žinių, technologijų ir paslaugų plėtrą, kad būtų skatinamas atitinkamų technologijų ir alternatyviosios komunikacijos sistemų prieinamumas, siekiant palengvinti mokymosi procesą;

e) socialinio bendravimo sunkumų turintiems besimokantiems turi būti teikiama parama atliekant ugdymo proceso klasėje organizavimo pakeitimus, įskaitant darbą poromis, bendraamžių teikiamą pagalbą mokantis, galimybės sėdėti arti mokytojo sudarymą bei struktūruotas ir nuspėjamas aplinkos sukūrimą;

f) intelekto sutrikimų turintys besimokantieji turi būti aprūpinti konkrečia, vaizdine (regimąja) ir lengvai skaitoma mokymo ir mokymosi medžiaga saugioje, ramioje ir struktūruotoje mokymosi aplinkoje, sutelkiant dėmesį į gebėjimus, kurie padės besimokantiems geriausiai pasirengti savarankiškam gyvenimui ir profesinei veiklai. Konvencijos šalys turėtų investuoti į įtraukias interaktyvias klases, kuriose taikomos alternatyvios mokymo strategijos ir vertinimo metodai.

36. Siekdamas įgyvendinti 24 straipsnio 4 dalį, Konvencijos šalys turi imtis atitinkamų priemonių pritraukti administracijos darbuotojų, mokytojų ir nepedagoginio personalo darbuotojų, turinčių įgūdžių, reikalingų veiksmingam darbui įtraukus švietimo aplinkoje, mokančių gestų kalbą ir (arba) Brailio raštą bei turinčių orientacijos ir mobilumo įgūdžių. Tam, kad būtų įgyvendintas įtraukus švietimas ir užtikrintas jo tvarumas, labai svarbu turėti pakankamai kvalifikuotų ir atsidavusių mokyklos darbuotojų. Supratimo ir gebėjimų trūkumas tebėra didelės įtraukties kliūtys. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad visi mokytojai būtų mokomi įtraukus švietimo klausimais, o toks parengimas būtų paremtas neįgaliųjų žmogaus teises užtikrinančiu modeliu.

37. Konvencijos šalys turi finansuoti ir remti neįgalių mokytojų pritraukimą ir tęstinį švietimą. Tai apima bet kokių teisinių ar politinių kliūčių, kaip antai reikalavimų, kad kandidatai atitiktų konkrečius medicininio tinkamumo kriterijus, pašalinimą ir tinkamų sąlygų sudarymą, kad jie galėtų dalyvauti profesinėje veikloje kaip mokytojai. Jų dalyvavimas padės skatinti neįgaliųjų lygias teises įgyti pedagogo profesiją, praturtins mokymosi aplinką unikaliomis žiniomis ir įgūdžiais, padės pašalinti kliūtis ir bus svarbus sektinas pavyzdys.

38. Siekdamas įgyvendinti 24 straipsnio 5 dalį, Konvencijos šalys turėtų užtikrinti, kad neįgalieji galėtų gauti bendrąjį aukštąjį (tretinį) išsilavinimą, profesinį mokymą, suaugusiųjų mokymą ir galimybę mokytis visą gyvenimą jų nediskriminuojant ir lygiai su kitais asmenimis. Kad būtų užtikrintos lygios galimybės, reikia nustatyti ir pašalinti požiūrio, fizinės, kalbos, komunikacijos, finansines, teises ir kitas šių lygių švietimo kliūtis. Norint užtikrinti, kad neįgalieji nepatirtų diskriminacijos, jiems turi būti tinkamai pritaikytos sąlygos. Konvencijos šalys, turėtų apsvarstyti galimybę imtis pozityviosios diskriminacijos priemonių tretinio mokslo srityje neįgalių besimokančiųjų atžvilgiu.

III. Konvencijos šalių įsipareigojimai

39. Konvencijos šalys turėtų gerbti, ginti ir įgyvendinti visus pagrindinius teisės į įtraukų švietimą elementus: esamumą, prieinamumą, priimtinumą ir pritaikomumą. Pareiga gerbti reikalauja vengti taikyti priemones, trukdančias naudotis šia teise, tokias kaip teisės aktus, kuriais vadovaujantis tam tikri neįgalūs vaikai nepatenka į švietimo sistemą, atsisakymo užtikrinti prieinamumą ar sudaryti tinkamas sąlygas. Pareiga ginti reikalauja imtis priemonių, kurios neleidžia tretiesiems asmenims trukdyti naudotis šia teise, pavyzdžiui, tėvams, atsisakantiems leisti neįgalias mergaites į mokyklą, arba privačioms įstaigoms, atsisakančioms priimti neįgalius asmenis dėl jų sveikatos sutrikimo. Pareiga įgyvendinti reikalauja imtis priemonių, sudarančių sąlygas ir padedančių neįgaliesiems naudotis jų teise į mokslą, tokių kaip užtikrinti, kad švietimo įstaigos būtų prieinamos ir kad švietimo sistemos būtų tinkamai pritaikytos išteklių ir paslaugų požiūriu.

40. 4 straipsnio 2 dalyje reikalaujama, kad Konvencijos šalys skirtų maksimalius turimus išteklius priemonėms, skirtoms palapsniui visiškai įgyvendinti ekonomines, socialines ir kultūrines teises, o prirėikus tam pasitelktų ir tarptautinį bendradarbiavimą. Laipsniškas įgyvendinimas reiškia, kad Konvencijos šalys prisiėmė konkretų ir nuolatinį įsipareigojimą kuo greičiau ir veiksmingiau siekti visiškai įgyvendinti 24 straipsnio nuostatas¹¹. Tai niekaip nesuderinama su dviejų švietimo sistemų – bendrojo lavinimo sistemos ir specialaus/segreguoto ugdymo sistemos – išlaikymu. Laipsniškas įgyvendinimas turi būti suprantamas atsižvelgiant į bendrą Konvencijos tikslą nustatyti aiškius Konvencijos šalių įsipareigojimus, susijusius su visišku atitinkamų teisių įgyvendinimu. Panašiai Konvencijos

¹¹ Žr. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 3 (1990) dėl Konvencijos šalių įsipareigojimų, 9 punktas.

šalys yra skatinamos peržiūrėti biudžeto asignavimus švietimui, įskaitant dalies lėšų perkėlimą įtraukios švietimo sistemos plėtrai. Bet kokios sąmoningos regresinės priemonės šiuo atžvilgiu neturi turėti neproporcingo poveikio neįgalių besimokančiųjų interesams jokiuose švietimo lygmenyse¹². Tai gali būti tik laikinos priemonės ir taikomos tik krizės laikotarpiu, su sąlyga, kad jos būtinos ir proporcingos, nediskriminacinės ir apimančios visas įmanomas nelygybės mažinimo priemones¹³.

41. Laipsniškas įgyvendinimas nepažeidžia tų įsipareigojimų, kurie turi būti vykdomi nedelsiant. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas savo Bendrojoje pastaboje Nr. 3 (1990) dėl Konvencijos narių įsipareigojimų nurodė, kad Konvencijos šalys turi minimalią pagrindinę prievolę užtikrinti, kad būtų įgyvendintas – bent jau minimaliu lygiu – kiekvienas teisės į mokslą aspektas¹⁴. Todėl Konvencijos šalys turėtų nedelsdamos įgyvendinti šias pagrindines teises:

a) teisę į nediskriminavimą visose švietimo srityse, kuri apima visus tarptautiniu mastu draudžiamus diskriminacijos pagrindus. Konvencijos šalys turi garantuoti, kad neįgalieji nebūti atskirti nuo švietimo sistemos, ir pašalinti struktūrines kliūtis užtikrinant veiksmingą ir lygiavertį visų neįgaliųjų dalyvavimą. Jos turi skubiai imtis priemonių pašalinti visas teises, administracines ir bet kokias kitas diskriminacijos formas, trukdančias įgyvendinti teisę į įtraukų švietimą. Pozityviosios diskriminacijos priemonių taikymas nėra teisės į nediskriminavimą švietimo srityje pažeidimas, jei dėl tokių priemonių nėra išlaikomi nelygūs ar atskiri standartai skirtingoms grupėms;

b) teisę į tinkamų sąlygų sudarymą, kad neįgalieji nebūti atskirti nuo švietimo sistemos. Atvejai, kai nesudaromos tinkamos sąlygos, laikomi diskriminacija dėl negalios;

c) teisę į privalomą, nemokamą pradinį išsilavinimą visiems. Konvencijos šalys turi imtis visų tinkamų priemonių, kad, taikant įtraukties principą, ši teisė būtų garantuota visiems neįgaliesiems vaikams ir jaunimui. Komitetas ragina Konvencijos šalis užtikrinti, kad visiems vaikams ir jaunimui būtų prieinamas kokybiškas išsilavinimas ir sudaryta galimybė jį įgyti, tai reiškia – ne trumpesnis nei 12 metų nemokamas, valstybės finansuojamas įtraukus ir lygiateisis kokybiškas pradinis ir vidurinis išsilavinimas, iš kurio bent devyneri metai turi būti privalomas ugdymas, taip pat kokybiškas išsilavinimas mokyklos nelankantiems vaikams ir jaunimui taikant įvairias priemones, numatytas dokumente „Veiksmų švietimo srityje programa iki 2030 m.“

42. Konvencijos šalys turi parengti ir įgyvendinti nacionalinę švietimo strategiją, numatančią galimybę suteikti visų lygių išsilavinimą visiems besimokantiejiems, atsižvelgiant į įtraukties ir lygių galimybių principus. 24 straipsnio 1 dalyje apibrėžti švietimo tikslai nustato Konvencijoms šalims tokias pat prievoles, todėl jos turi būti vertinamos taikant lygiavertius neatidėliotino įgyvendinimo kriterijus.

43. Kalbant apie tarptautinį bendradarbiavimą, pagal Darnaus vystymosi tikslą Nr. 4 ir Veiksmų švietimo srityje programą iki 2030 m. visas dvišalis ir daugiašalis bendradarbiavimas turi būti skirtas siekti įtraukaus ir teisingo kokybiško švietimo ir remti mokymosi visą gyvenimą galimybes visiems, įskaitant paramą gebėjimų stiprinimui dalijimuisi informacija ir keitimuisi gerąja patirtimi, moksliniams tyrimams, techninei ir ekonominei pagalbai, prieigai prie prieinamų ir pagalbinių technologijų. Visi surinkti duomenys ir visa informacija apie tarptautinę pagalbą švietimo srityje turėtų būti suskirstyti pagal sveikatos sutrikimus. Galimybės sukurti tarptautinį mechanizmą, skirtą koordinuoti

¹² Ten pat.

¹³ 2012 m. gegužės 16 d. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto pirmininko raštas Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto šalims.

¹⁴ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 3.

pastangas užtikrinti įtraukų švietimą, kad būtų įgyvendintas tikslas Nr. 4 ir kuriama įrodymų bazė, apsvarstymas prisidės prie geresnio politinio dialogo ir pažangos stebėsenos.

IV. Ryšys su kitomis Konvencijos nuostatomis

44. Konvencijos šalys turi pripažinti visų žmogaus teisių nedalomumą ir tarpusavio priklausomybę. Švietimas yra neatsiejama visiško ir veiksmingo kitų teisių įgyvendinimo dalis¹⁵. Kita vertus, teisė į įtraukų švietimą gali būti realizuota tik tuo atveju, jei bus įgyvendintos tam tikros kitos teisės. Be to, teisė į įtraukų švietimą turi remtis įtraukios aplinkos visoje visuomenėje formavimu. Tam reikės priimti neįgaliųjų žmogaus teises užtikrinančių modelį, kuriame pripažįstama pareiga pašalinti socialines kliūtis, dėl kurių neįgalieji patiria atskirtį ir marginalizaciją, ir būtinybę imtis priemonių, kad būtų užtikrintas toliau nurodytų teisių įgyvendinimas.

45. 5 straipsnyje įtvirtintas lygiavertės įstatymo apsaugos visiems asmenims ir visų asmenų lygybės prieš įstatymą principas. Konvencijos šalys turi uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl negalios ir suteikti neįgaliesiems veiksmingą ir vienodą apsaugą nuo diskriminacijos dėl bet kokios priežasties. Siekdamas išspręsti sisteminės ir struktūrinės diskriminacijos klausimą ir užtikrinti „vienodas įstatymo teikiamas galimybes“, Konvencijos šalys turi imtis pozityviosios diskriminacijos priemonių, pavyzdžiui, pašalinti architektūrinės, komunikacinės ar kitokias kliūtis bendrojo lavinimo sistemoje.

46. 6 straipsnyje pripažįstama, kad neįgalios moterys ir mergaitės patiria daugialypę diskriminaciją ir kad Konvencijos šalys turi imtis priemonių, kad jos galėtų lygiomis teisėmis įgyvendinti savo teises. Tarpsektorinė diskriminacija ir atskirtis sudaro dideles kliūtis neįgaliosioms moterims ir mergaitėms įgyvendinti teisę į mokslą. Konvencijos šalys turi nustatyti ir pašalinti tokias kliūtis, įskaitant smurtą dėl lyties ir požiūrį, kad moterų bei mergaičių išsilavinimas nėra svarbus, bei įdiegti konkrečias priemones, užtikrinančias, kad teisė į mokslą nebūtų pažeidžiama dėl diskriminacijos, stigmatizacijos ar išankstinio nusistatymo dėl lyties ir (arba) negalios. Turi būti pašalinti žalingi lyčių ir (arba) negalios stereotipai iš vadovėlių ir mokyimo programų. Švietimui tenka svarbus vaidmuo kovojant su tradicinėmis lyties nuostatomis, kurios įtvirtina patriarchalinę ir paternalistinę visuomeninę sistemą¹⁶. Konvencijos šalys turi užtikrinti galimybę neįgaliosioms mergaitėms ir moterims naudotis švietimo sistemos ir reabilitacijos paslaugomis ir gauti jas kaip priemones, užtikrinančias jų vystymąsi, gerinančias jų padėtį ir suteikiančias joms daugiau teisių ir galimybių.

47. 7 straipsnyje teigiama, kad visuose veiksmuose, susijusiuose su neįgaliais vaikais, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. „Interesų“ sąvoka yra skirta užtikrinti neįgalių vaikų visapusišką ir veiksmingą visų žmogaus teisių įgyvendinimą ir jų visapusišką vystymąsi¹⁷. Nustatant neįgaliaus vaiko interesus turi būti jų atsižvelgiama į paties vaiko nuomonę ir individualų tapatumą, šeimos išsaugojimą, vaiko priežiūrą, apsaugą ir saugumą, bet kokį konkretų pažeidžiamumą ir vaiko teisę į sveikatą ir mokslą. Vaiko teisių konvencijoje pabrėžiama, kad švietimo politika ir nuostatos turi būti grindžiamos vaiko interesais. Be to, 7 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad neįgalūs vaikai turi teisę reikšti savo nuomonę ir kad į jų nuomonę visais su jais susijusiais klausimais turėtų būti tinkamai atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandos lygį lygiai su kitais vaikais, taip pat kad neįgaliesiems vaikams būtų suteikiama atitinkama pagalba, atsižvelgiant į jų negalios lygį

¹⁵ Ten pat, Bendroji pastaba Nr. 11 (1999) dėl veiksmų pradinio išsilavinimo srityje planų ir Bendroji pastaba Nr. 13.

¹⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, “Concept note on the draft general recommendation on girls’/women’s right to education” (2014).

¹⁷ Vaiko teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į jo interesus užtikrinimą.

ir amžių. Vaikų teisė dalyvauti savo pačių ugdymo procese turi būti vienodai užtikrinama neįgaliesiems vaikams jų mokymosi ir individualizuoto ugdymo planuose, mokymo metodikoje, mokyklų tarybų veikloje, rengiant mokyklos politiką ir sistemas bei formuojant bendresnę švietimo politiką¹⁸.

48. 8 straipsnyje reikalaujama imtis priemonių, skirtų šviesti visuomenę ir kovoti su stereotipais, prietarais ir ydinga praktika neįgaliųjų atžvilgiu, ypač daug dėmesio skiriant praktikai, susijusiai su neįgaliosiomis moterimis ir mergaitėmis, asmenimis su protine negalia ir asmenimis, kuriems reikalinga intensyvi parama. Stereotipai, prietarai ir ydinga praktika yra kliūtys, trukdančios naudotis švietimo sistema ir veiksmingai joje mokytis. Komitetas atkreipia dėmesį į kai kurių tėvų praktiką atsiimti neįgalius vaikus iš įtrauktųjų mokyklų trūkstant informuotumo ir supratimo apie negalios pobūdį. Konvencijos šalys turi priimti priemones, skirtas formuoti įvairovės, dalyvavimo bendruomenės gyvenime ir įsitraukimo į jos reikalus kultūrą, ir skatinti įtrauktųjų švietimą kaip viena iš priemonių, užtikrinančių kokybišką išsilavinimą visiems besimokantiems – tiek neįgaliesiems, tiek neturintiems sveikatos sutrikimų, tėvams, mokytojams, mokyklų administracijoms, taip pat vietos bendruomenėms ir visai visuomenei. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad būtų sukurti mechanizmai skatinti – visuose švietimo sistemos lygmenyse, taip pat tarp tėvų ir visoje visuomenėje – pagarbą neįgaliųjų teisėms. Pilietinė visuomenė, visų pirma neįgaliesiems atstovaujančios organizacijos, turėtų dalyvauti visoje informuotumo didinimo veikloje.

49. 9 ir 24 straipsniai yra glaudžiai susiję tarpusavyje. Prieinamumas yra būtina sąlyga, kad neįgalieji galėtų visapusiškai ir lygiai su kitais asmenimis dalyvauti visuomenės gyvenime. Neįgalieji negali veiksmingai naudotis savo teise į įtrauktųjų švietimą, jeigu nėra prieinamos urbanistinės aplinkos, įskaitant mokyklas ir visas kitas švietimo įstaigas, prieinamo viešojo transporto, paslaugų, informacijos ir ryšių technologijų. Turėtų būti taikomi prieinami mokymo būdai ir priemonės, o mokymas turėtų vykti prieinamoje aplinkoje. Visa aplinka, kurioje mokosi neįgalieji, turi būti suprojektuota taip, kad būtų skatinama įtrauktis. Įtrauktis švietimas taip pat yra galingas prieinamumo ir universalaus dizaino užtikrinimo įrankis.

50. Komitetas atkreipia Konvencijos šalių į savo Bendrąją pastabą Nr. 1 (2014) dėl lygybės prieš įstatymą ir pabrėžia, kad įtrauktis švietimas suteikia neįgaliesiems besimokantiems, visu pirma asmenims su psichosocialiniais ar intelekto sutrikimais, galimybę išreikšti savo valią ir pageidavimus. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad įtrauktis švietimo sistemoje būtų ugdomas neįgalių besimokančiųjų pasitikėjimas savo jėgomis įgyvendinti teisingumą, suteikiama reikiama pagalba visuose švietimo lygmenyse, taip pat ateityje mažinami pagalbos poreikiai, jei jie to pageidaus.

51. Neįgalieji, ypač neįgalios moterys ir mergaitės, gali gerokai dažniau patirti pedagoginio personalo vykdomo smurto ir prievartos, įskaitant fizines ir žeminančias bausmes, pavyzdžiui, apribojimus ir atskirtį bei patyčias iš kitų asmenų mokykloje ir važiuojant į mokyklą. Siekiant įgyvendinti 16 straipsnio 2 dalį, Konvencijos šalys turi imtis visų reikiamų priemonių, kad užtikrintų neįgalių asmenų apsaugą nuo visų formų išnaudojimo, smurto ir prievartos, įskaitant seksualinę prievartą, ir užkirstų tam kelią. Tokios priemonės turi būti parengiamos atsižvelgiant į amžių, lytį ir negalią. Komitetas tvirtai pritaria Vaiko teisių komiteto, Žmogaus teisių komiteto ir Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto rekomendacijoms, kad Konvencijos šalys uždraustų bet kokias fizines bausmes ir žiaurų, nežmonišką ar orumą žeminančių elgesį bet kokioje aplinkoje, įskaitant mokyklas, ir užtikrinti veiksmingas sankcijas kaltininkams¹⁹. Jis skatina mokyklas ir kitas švietimo įstaigas užtikrinti, kad besimokantieji, tarp jų ir neįgalūs, dalyvautų formuojant politiką, įskaitant prieinamus apsaugos mechanizmus,

¹⁸ Ten pat, Bendroji pastaba Nr. 12 (2009) dėl vaiko teisės būti išklaustam.

¹⁹ Ten pat, Bendroji pastaba Nr. 8 (2006) dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo fizinių bausmių ir kitų žiaurių ar žeminančių bausmės formų.

kad būtų sprendžiamos drausminių priemonių ir patyčių problemos, įskaitant priekabiavimą elektroninėje erdvėje, kuris, kaip pripažįstama, vis dažniau pasitaiko besimokančiųjų, ypač vaikų, gyvenime.

52. Įtraukaus švietimo principas reikalauja pripažinti neįgaliųjų teisę gyventi bendruomenėje, būti įtrauktiems ir dalyvauti jos gyvenime (19 straipsnis). Taip pat reikalauja pripažinti lygias neįgaliųjų teises į gyvenimą šeimoje, o jei tokios galimybės nėra – į alternatyvią priežiūrą bendruomenėje (23 straipsnis). Konvencijos šalyse valstybės globojamiems vaikams, gyvenantiems, pavyzdžiui, globėjų šeimose arba globos namuose turi būti užtikrinta teisė į įtraukų švietimą ir teisė apskusti Konvencijos šalies sprendimus, nesuteikiančius jiems teisės į įtraukų švietimą. Per daug neįgaliųjų gyvena ilgalaikės institucinės priežiūros įstaigose, neturėdami galimybės naudotis bendruomenėje teikiamomis paslaugomis, įskaitant švietimą, kuri jiems priklauso remiantis teise, inter alia, į gyvenimą šeimoje, gyvenimą bendruomenėje, teisę jungtis į asociacijas, teisę į apsaugą nuo smurto ir teisę į teisingumą. Įgyvendinant įtraukų švietimą vietos bendruomenėje tuo pat metu turi būti vykdomas ir strateginis išsipareigojimas atsakyti neįgaliųjų apgyvendinimo institucinės priežiūros įstaigose praktikos (žr. toliau 66 punktą). Konvencijos šalys turėtų atkreipti dėmesį į vaidmenį, kuris teks teisės į įtraukų švietimą įgyvendinimui ugdant stipriąsias puses, įgūdžius ir gebėjimus, būtinus, kad visi neįgalieji galėtų gyventi savo vietos bendruomenėmis, naudotis jų teikiamais privalumais ir įnešti savo indėlį į jų gyvenimą.

53. Norint veiksmingai įgyvendinti įtraukaus švietimo principus, būtina užtikrinti neįgaliųjų savarankišką mobilumą (20 straipsnis). Tais atvejais, kai transportas nėra lengvai prieinamas ir nėra asmeninių asistentų, padedančių patekti į mokymo įstaigas, būtina ugdyti neįgaliųjų, visų pirma aklių ir silpnaregių, mobilumo gebėjimus, tokiu būdu skatinant jų didesnę savarankiškumą. Konvencijos šalys taip pat turėtų sudaryti neįgaliesiems galimybę įsigyti mobilumą palengvinančias priemones ir įrenginius už prieinamą kainą.

54. Neįgaliųjų teisės į aukščiausią įmanomą sveikatos lygį jų nediskriminuojant (25 str.) įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo galimybės naudotis visais švietimo teikiamais privalumais. Neužtikrinus galimybių gauti sveikatos paslaugas ir reikiamą gydymą bei priežiūrą, kyla rimtas pavojus galimybei lankyti švietimo įstaigą ir veiksmingai mokytis. Konvencijos šalys turėtų parengti, atsižvelgdamos į lyčių aspektą, sveikatos, higienos ir mitybos programas, kurios būtų integruotos į švietimo paslaugas ir leistų nuolat stebėti visus poreikius sveikatos apsaugos srityje. Tokios programos turėtų būti rengiamos vadovaujantis universalaus dizaino ir prieinamumo principais, numatant, kad mokyklose reguliariai lankytųsi slaugytojai ir būtų atliekami sveikatos patikrinimai, taip pat plėtoti bendruomenių partnerystės ryšius. Neįgaliesiems turi būti užtikrintas amžių atitinkantis, išsamus ir įtraukus lytinis švietimas, grindžiamas moksliniais įrodymais ir žmogaus teisių normomis, jiems prieinamu formatu ir lygiai su kitais asmenimis.

55. Konvencijos šalys turi imtis veiksmingų priemonių teikti abilitacijos ir reabilitacijos paslaugas švietimo sistemoje, įskaitant sveikatos priežiūros, užimtumo, fizinių galimybių gerinimo, socialines, psichologinės pagalbos ir kitas paslaugas (26 str.). Tokias paslaugas būtina pradėti teikti kuo anksčiau, jos turi būti pagrįstos daugiadalykiu besimokančiojo stipriųjų pusių įvertinimu ir skatinti maksimalią nepriklausomybę, savarankiškumą, pagarbą orumui, visapusišką fizinių, protinių, socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymą bei visapusišką įtrauktį ir dalyvavimą visose gyvenimo srityse. Komitetas pabrėžia, kad svarbu remti pastangas užtikrinti reabilitacines paslaugas vietos bendruomenėje ankstyvos diagnostikos ir savitarpio pagalbos tikslais.

56. Kokybiškas įtraukus švietimas turi būti skirtas parengti neįgaliuosius profesinei veiklai, suteikiant jiems žinių ir išugdant įgūdžius ir pasitikėjimą, būtinus dalyvaujant atviroje darbo rinkoje ir atviroje, įtraukioje ir prieinamoje darbo aplinkoje (27 straipsnis).

57. Įgyvendinant teisę į įtraukų švietimą stiprinamas visapusiškas dalyvavimas politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Visų besimokančiųjų mokymo programose turi būti įtraukta piliečių teisių ir pareigų tema ir numatytas įgūdžių ginti savo teises ir sau atstovauti ugdymas kaip dalyvavimo politiniuose ir visuomeniniuose procesuose pagrindas. Dalyvavimas viešuosiuose reikaluose apima besimokančiųjų organizacijų, tokių kaip studentų sąjungos, steigimą, todėl Konvencijos šalys turėtų skatinti kurti aplinką, kurioje neįgalieji galėtų steigti tokias studentų organizacijas, į jas stoti ir veiksmingai dalyvauti jų veikloje savo pasirinkta bendravimo forma ir kalba (29 straipsnis).

58. Konvencijos šalys turi pašalinti kliūtis ir užtikrinti, kad neįgaliesiems būtų teikiamos ir prieinamos įtraukios galimybės lygiai su kitais asmenimis dalyvauti žaidimuose, rekreacijoje, laisvalaikio ir sporto veikloje mokyklų sistemoje bei užklausinėje veikloje, įskaitant ir kitose ugdymo aplinkose (30 straipsnis)²⁰. Ugdymo aplinkoje turi būti numatytos reikiamos priemonės, kad neįgaliesiems būtų užtikrintos galimybės dalyvauti kultūriniame gyvenime ir lavinti bei panaudoti savo kūrybines, menines ir intelektines galias ne tik jų pačių labui, bet ir visai visuomenei turtinti. Tokios priemonės turi užtikrinti, kad neįgalieji turėtų teisę į savo konkrečiau kultūrinio ir kalbinio tapatumo pripažinimą, įskaitant gestų kalbą ir kurčiųjų kultūrą.

V. Įgyvendinimas nacionaliniu lygiu

59. Komitetas nustatė keletą problemų, su kuriomis susiduria Konvencijos šalys vykdydamos 24 straipsnio nuostatas. Siekiant įdiegti įtraukaus švietimo sistemą ir užtikrinti jos tvarų funkcionavimą, būtina įgyvendinti toliau išvardytas priemones nacionaliniu lygmeniu.

60. Už neįgaliųjų švietimą visais lygmenimis, taip pat kitų asmenų švietimą turi būti atsakinga švietimo ministerija. Daugelyje šalių neįgaliųjų švietimas šiuo metu yra perduotas socialinės apsaugos ar sveikatos ministerijų kompetencijai, todėl, inter alia, nepatenka į pagrindinių įstatymų reglamentavimo, švietimo politikos, planavimo ir lėšų skyrimo švietimo reikmėms sritis; pagal vienam gyventojui tenkančias investicijas, neįgaliųjų ugdymui skiriama mažiau lėšų; trūksta visapusiškų ir nuoseklių struktūrų įtraukiam švietimui remti; nerenkami kompleksiniai duomenys apie į švietimo sistemą patenkančius, joje pasiliekančius neįgaliuosius ir jų pažangą; taip pat nerengiami įtraukioje švietimo sistemoje dirbti galintys pedagogai. Konvencijos šalys turi skubiai imtis priemonių, kad neįgalių besimokančiųjų ugdymas būtų priskirtas švietimo ministerijos kompetencijai.

61. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad visos vyriausybės žinybos visapusiškai įsipareigotų įgyvendinti įtraukų švietimą. Švietimo ministerijos nėra pajėgios įgyvendinti įtraukų švietimą vien savo jėgomis. Visos atitinkamos ministerijos ir komisijos, atsakingos už pagrindinius Konvencijos straipsnius, turi įsipareigoti diegti įtraukaus švietimo sistemą ir suderinti savo supratimą apie įtraukaus švietimo sistemos reikšmę, kad būtų pasiektas kompleksinis požiūris ir bendradarbiaujama įgyvendinant vieningą darbotvarkę. Norint užtikrinti, kad būtų vykdomi tokie įsipareigojimai, turi būti numatytos visų atitinkamų ministerijų atskaitomybės priemonės. Partnerystės ryšiai turėtų būti plėtojami ir su paslaugų teikėjais, neįgaliesiems atstovaujančiomis organizacijomis, žiniasklaida, pilietinės visuomenės organizacijomis, vietos valdžios institucijomis, studentų asociacijomis ir federacijomis, universitetais ir pedagogus rengiančiomis institucijomis.

²⁰ Ten pat, Bendroji pastaba Nr. 17 (2013) dėl vaiko teisės į poilsį, laisvalaikį, žaidimus, rekreacinę veiklą, kultūrinį gyvenimą ir meną.

62. Konvencijos šalys kiekviename lygmenyje turi įgyvendinti ar priimti teisės aktus, taikydamos žmogaus teisėmis pagrįstą modelį, kuris visiškai atitinka 24 straipsnį. Komitetas primena, kad 4 straipsnio 5 dalyje reikalaujama, kad federacinės valstybės užtikrintų, jog 24 straipsnio nuostatos būtų be jokių apribojimų ar išimčių taikomos visoms jų sudedamosioms dalims.

63. Turi būti sukurta kompleksinė ir koordinuota įtraukaus švietimo teisinė ir politinė sistema ir nustatytas aiškus ir realus įgyvendinimo laikotarpis bei sankcijos už pažeidimus. Tokioje sistemoje turi būti atsižvelgta į lankstumo, įvairovės ir lygybės užtikrinimą visose švietimo įstaigose visiems besimokantiems ir nustatyti įsipareigojimai visuose valdžios lygmenyse. Pagrindiniai šios sistemos elementai:

- a) atitiktis tarptautinėms žmogaus teisės normoms;
- b) aiški įtraukties apibrėžtis ir konkretūs įtraukties tikslai visuose švietimo lygmenyse. Įtraukties principai ir praktika turi būti laikomi neatsiejama reformos dalimi, o ne tiesiog papildoma programa;
- c) materialinė teisė į įtraukų švietimą kaip vienas pagrindinių teisinės sistemos elementų. Pavyzdžiui, turi būti panaikintos nuostatos, kuriomis vadovaujantis tam tikri besimokantieji priskiriami „nemokytinų“ kategorijai;
- d) garantija, kad tiek neįgaliesiems, tiek sveikatos sutrikimų neturintiems besimokantiems suteikiama tokia pati teisė naudotis įtraukaus mokymosi galimybėmis bendrojo lavinimo sistemoje, o individualiems asmenims – teisė į būtinas paramos paslaugas visuose lygmenyse;
- e) reikalavimas, kad visos naujos mokyklos būtų projektuojamos ir statomos taikant universalaus dizaino principą ir prieinamumo standartus, taip pat kad būtų numatytas laikotarpis, per kurį esamos mokyklos būtų pritaikytos neįgaliesiems, vadovaujantis Komiteto bendrąja pastaba Nr. 2. Įgyvendinant šį elementą skatinama naudoti viešuosius pirkimus;
- f) būtina įdiegti išsamius įtraukaus švietimo kokybės standartus ir negalios veiksnį apimančius stebėsenos mechanizmus, kad būtų galima stebėti įgyvendinimo pažangą visuose lygmenyse ir užtikrinti politikos ir programų įgyvendinimą ir finansavimą reikiamomis investicijomis;
- g) būtina įdiegti prieinamus stebėjimo mechanizmą, siekiant užtikrinti politikos įgyvendinimą ir reikiamas investicijas;
- h) būtina pripažinti poreikį sudaryti tinkamas sąlygas įtraukčiai užtikrinti remiantis žmogaus teisių normomis, o ne vadovaujantis veiksmingu išteklių naudojimu, taip pat nustatyti sankcijas, taikomas nesudarius tinkamų sąlygų
- i) aiški nuostata visuose teisės aktuose, kurie gali turėti įtakos įtraukiam švietimui, kad įtrauktis yra konkretus tikslas;
- j) nuosekli ankstyvos diagnostikos, įvertinimo ir paramos sistema, būtina norint užtikrinti, kad neįgalieji galėtų pasiekti gerų rezultatų įtraukioje ugdymo aplinkoje;
- k) vietos valdžios institucijų įsipareigojimas savo planuose numatyti visų besimokančiųjų, įskaitant neįgaliuosius, poreikius įtraukioje aplinkoje ir įtraukiose klasėse, taip pat ir naudojant labiausiai tinkamas kalbas, prieinamus formatus ir būdus bei bendravimo priemones;

l) teisės aktai, užtikrinantys visiems neįgaliesiems, įskaitant neįgalius vaikus, teisę būti išklaudytiems ir teisę į tai, kad būtų tinkamai atsižvelgta į jų nuomonę švietimo sistemoje, įskaitant mokyklų tarybas, valdymo organus, vietas ir nacionalines valdžios institucijas ir mechanizmus, skirtus užginčyti ir apskūsti sprendimus švietimo klausimais;

m) būtina kurti partnerystės ryšius ir užtikrinti koordinavimą tarp visų suinteresuotųjų šalių, įskaitant neįgaliuosius per jiems atstovaujančias organizacijas, įvairias agentūras, plėtros organizacijas, nevyriausybinės organizacijas ir tėvus ar globėjus.

64. Teisės aktai turi remtis švietimo sektoriaus planu, parengtu konsultuojantis su neįgaliųjų, įskaitant neįgalius vaikus, organizacijomis, kuriame būtų išsamiai apibrėžtas įtraukaus švietimo sistemos įgyvendinimo procesas. Jame turėtų būti numatyti konkretūs terminai ir nustatyti išmatuojami tikslai, įskaitant veiksmų nuoseklumo užtikrinimo priemones. Šis planas turi būti pagrįstas išsamia esamos įtraukaus švietimo situacijos analize, kad būtų galima nustatyti pradinis pažangos vertinimo parametrus, įskaitant duomenis apie, pavyzdžiui, dabartinius biudžeto asignavimus, duomenų rinkimo metodų kokybę, mokyklos nelankančių neįgalių vaikų skaičių, esamas problemas ir kliūtis, galiojančius įstatymus ir politines strategijas bei svarbiausius neįgaliesiems žmonėms, jų šeimoms ir Konvencijos šaliai rūpimus klausimus.

65. Konvencijos šalys turi sukurti nepriklausomus, veiksmingus, prieinamus, skaidrius, saugius ir privalomus skundų nagrinėjimo mechanizmus ir teisių gynimo priemones teisės į mokslą pažeidimo atveju. Neįgalieji turi turėti galimybę kreiptis į teisingumo sistemas, kurios supranta, kaip dirbti su neįgaliaisiais ir moka nagrinėti su negalia susijusius reikalavimus. Konvencijos šalys taip pat turi užtikrinti, kad informacija apie teisę į mokslą ir apie tai, kaip užginčyti atsisakymą suteikti šią teisę ar kreiptis dėl šios teisės pažeidimo, būtų plačiai skleidžiama ir viešinama neįgaliesiems, dalyvaujant jiems atstovaujančioms organizacijoms.

66. Įtraukus ugdytas nesuderinamas su institucionalizacija. Konvencijos šalys turi įgyvendinti gerai apgalvotą ir struktūrizuotą neįgaliųjų deinstitutionalizacijos procesą. Planuojantį tokį procesą, turi būti numatyti šie elementai: valdomas pereinamasis laikotarpis su konkrečiais terminais; teisiškai reglamentuotas reikalavimas, kad paslaugos būtų teikiamos vietos bendruomenėje; lėšų perskirstymas ir daugiadalykio principo taikymas remiant ir stiprinant bendruomenėje teikiamas paslaugas; parama šeimoms; bendradarbiavimas ir konsultavimasis su neįgaliesiems, įskaitant neįgalius vaikus, atstovaujančiomis organizacijomis, taip pat tėvais ar globėjais.

Laukiant deinstitutionalizacijos proceso, institucinės priežiūros įstaigose gyvenantiems asmenims turi būti nedelsiant sudarytos sąlygos mokytis įtraukaus švietimo sistemoje, užregistruojant juos į įtraukias švietimo įstaigas vietos bendruomenėje.

67. Neįgaliesiems vaikams gali būti ypač naudinga ankstyvame amžiuje taikyti priemones, skirtas sustiprinti jų gebėjimus gauti naudos iš švietimo ir skatinančias juos įsitraukti ir dalyvauti švietimo sistemoje. Visos tokios priemonės turi užtikrinti pagarbą vaiko orumui ir savarankiškumui. Pagal Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m., įskaitant Darnaus vystymosi tikslą Nr. 4, Konvencijos šalys yra raginamos užtikrinti, kad neįgaliesiems vaikams būtų sudarytos galimybės naudotis ikimokyklinio amžiaus vaikų lavinimo, priežiūros ir ugdymo sistema, taip pat teikti paramą ir rengti mokymus mažamečių neįgalių vaikų tėvams ir globėjams. Anksti diagnozavus mažų vaikų negalią ir iškart pradėjus teikti jiems pagalbą, padidėja tikimybė, kad tokie vaikai sklandžiai įsitrauks į ikimokyklinio ir pradinio ugdymo sistemą. Konvencijos šalys turi užtikrinti visų atitinkamų ministerijų, valdžios institucijų ir įstaigų, neįgaliųjų organizacijų ir kitų nevyriausybinių partnerių veiksmų koordinavimą.

68. Pagal 31 straipsnį Konvencijos šalys turi rinkti atitinkamus suskirstytus duomenis, kad parengtų strategijas, planus ir programas 24 straipsnyje nustatytiems išipareigojimams

vykdyti. Jos turi nustatyti priemones atvejams, kai trūksta tikslių duomenų apie asmenų su skirtingais sutrikimais skaičių, taip pat kai trūksta pakankamai kokybiškų tyrimų ir duomenų apie neįgalių besimokančiųjų patekimą į švietimo sistemą, pastovų dalyvavimą ir pažangą, tinkamų sąlygų sudarymą ir atitinkamus rezultatus. Surašymo, apklausos ir administraciniai duomenys, įskaitant Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenis, turi suteikti informaciją apie neįgalius besimokančiuosius, įskaitant tuos, kurie vis dar gyvena institucinės priežiūros įstaigose. Konvencijos šalis taip pat turėtų rinkti suskirstytus duomenis ir įrodymus apie kliūtis, trukdančias neįgaliesiems patekti į kokybiško įtraukaus švietimo sistemą, joje pastoviai dalyvauti ir siekti pažangos, kad būtų galima parengti veiksmingas priemones tokioms kliūtims pašalinti. Turi būti patvirtintos strategijos, skirtos išspręsti problemą, kai standartiniais būdais renkami kiekybiniai ir kokybiniai duomenys neapima neįgaliųjų, įskaitant atvejus, kai taip atsitinka dėl tėvų nenoro pripažinti neįgaliaus vaiko egzistavimą, neužregistravus vaiko gimimo ir dėl neįgaliųjų nematomumo institucinės priežiūros institucijose.

69. Konvencijos šalis turi skirti pakankamai finansinių ir žmogiškųjų išteklių visuose švietimo sektoriaus plano ir tarpsektorinių planų rengimo etapuose, kad būtų įdiegta įtraukaus švietimo sistema taikant laipsniško įgyvendinimo principą. Konvencijos šalis turi pertvarkyti savo valdymo sistemas ir finansavimo mechanizmus, kad būtų užtikrinta visų neįgaliųjų teisė į mokslą. Jos taip pat turėtų skirti biudžetus, naudodamos viešųjų pirkimų procesuose numatytus mechanizmus ir kurdamos partnerystes su privačiu sektoriumi. Šie asignavimai visų pirma turi būti skirti spręsti uždavinius, susijusius su reikiamų lėšų užtikrinimu tam, kad būtų galima patekti į esamas švietimo įstaigas nustatytu laiku, investuoti į įtraukų mokytojų rengimą, sudaryti tinkamas sąlygas, užtikrinti prieinamą transportą į mokyklą, parūpinti tinkamus ir prieinamus vadovėlius bei mokymo ir mokymosi medžiagą, sudaryti galimybes naudoti pagalbines technologijas ir gestų kalbą ir įgyvendinti informuotumo didinimo iniciatyvas, skirtas kovai su stigmatizacija ir diskriminacija, ypač patyčiomis švietimo įstaigose.

70. Komitetas ragina Konvencijos šalis pertvarkyti lėšas taip, kad segreguotoms švietimo įstaigoms skiriamos lėšos būtų perkeltos pastangų sukurti įtraukaus švietimo aplinką finansavimui. Konvencijos šalis turėtų parengti tokį finansavimo modelį, kuris užtikrintų išteklius ir paskatas įtraukaus švietimo aplinkai, siekiant suteikti reikiamą paramą neįgaliesiems. Tinkamiausias modelis bus pasirinktas atsižvelgiant daugiausia į esamą švietimo aplinką ir neįgalių besimokančiųjų, kuriems bus taikomas tas modelis, poreikius.

71. Būtina pradėti ikimokyklinio, pradinio, vidurinio, aukštojo ir profesinio mokymo lygių visų pedagogų rengimo procesą, kad jie įgytų pagrindines kompetencijas ir išsiugdytų vertybes, reikalingas dirbti įtraukioje švietimo aplinkoje. Tai reiškia, kad reikia pakoreguoti tiek pedagogų parengimo iki jų darbo pradžios, tiek jų kvalifikacijos kėlimo mokymuose procesus, kad mokytojai įgytų reikiamus gebėjimus per trumpiausią įmanomą laiką, siekiant palengvinti perėjimą prie įtraukaus švietimo sistemos. Visi mokytojai turi būti aprūpinti specialiai sudarytais pamokų konspektais/teminiais moduliais, skirtais pasirengti dirbti įtraukioje aplinkoje, taip pat jiems turi būti surengti mokomieji praktiniai užsiėmimai, kuriuose, nagrinėjant įvairias įtraukaus ugdymo situacijas, jie galėtų tobulinti savo įgūdžius ir įgyti pasitikėjimo spręsti problemas. Pagrindinis pedagogų rengimo turinys turi apimti bendrą suvokimą apie žmonijos įvairovę, žmogaus augimą ir vystymąsi, neįgaliųjų žmogaus teises užtikrinantį modelį ir įtraukią pedagogiką, leidžiantį mokytojams nustatyti besimokančiųjų funkcinis gebėjimus (stipriąsias puses, gebėjimus ir mokymosi stilius), siekiant užtikrinti jų dalyvavimą mokymo procese įtraukioje ugdymo aplinkoje. Būsiami pedagogai turėtų būti supažindinami su tinkamais augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos būdais, priemonėmis ir formomis, kaip antai Brailio abėcėlė, stambus šriftas, prieinamos multimedijos priemonės, lengvai skaitomas formatas, aiški kalba, gestų kalba ir kurčiųjų kultūra, mokymo metodikos ir medžiaga, skirta teikti pagalbą neįgaliesiems. Be to, mokytojams reikia praktinių patarimų ir praktinės pagalbos, kaip vesti individualius

užsiėmimus; dėstyti tą pačią medžiagą naudojant įvairius mokymo metodus, kad būtų atsižvelgiama į kiekvieno asmens mokymosi stilių ir unikalius gebėjimus; kaip sudaryti ir naudoti individualius mokymo planus atsižvelgiant į konkrečius mokymosi poreikius; kaip diegti mokymo metodus, orientuotas į tikslus švietimo srityje, kurių siekia besimokantieji.

72. Įtraukiam švietimui užtikrinti būtina sukurti paramos ir išteklių sistemą pedagogams, dirbantiems visų lygių švietimo įstaigose. Tokioje sistemoje galėtų būti puoselėjama partnerystė tarp kaimyninių švietimo įstaigų, įskaitant universitetus, skatinamas bendradarbiavimas, įskaitant komandinį dėstymą, grupinius užsiėmimus, bendrą besimokančiųjų pažangos vertinimą, bendramokslų tarpusavio pagalbą ir vizitų mainus, taip pat partnerystė su pilietine visuomene. Rengiant ir įgyvendinant mokymo programas, įskaitant individualizuotus mokymo planus, tam tikrais atvejais šiame procese gali dalyvauti ir neįgalių besimokančiųjų tėvai ir globėjai. Jie gali atlikti svarbų vaidmenį konsultuojant ir remiant pedagogus, kurie teikia pagalbą atskiriems besimokantiems, tačiau tai niekada negali būti išankstinė priėmimo į švietimo įstaigą sąlyga. Konvencijos šalys turėtų naudoti visus įmanomus paramos pedagogams šaltinius, įskaitant neįgaliesiems atstovaujančias organizacijas ir vietas bendruomenės narius, kurie gali įnešti svarų indėlį kaip kuratoriai ir partneriai mokymo procese ir kaip asmenys, padedantys spręsti problemas. Jų dalyvavimas yra papildoma paspartis klasėje ir padeda užmegzti ryšius su vietos bendruomenėmis, šalinti kliūtis ir skatinti mokytojus geriau atsižvelgti ir jautriau reaguoti į neįgalių besimokančiųjų stipriąsias puses ir poreikius.

73. Visų lygių valdžios institucijos turi turėti pajėgumus, įsipareigojimus ir išteklius, kad įgyvendintų įstatymus, politines priemones ir programas, kuriose remiamas įtraukus švietimas. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad būtų parengtos ir įgyvendintos mokymo programos, skirtos supažindinti visas atitinkamas valdžios institucijas apie jų pareigas pagal įstatymus ir pagilinti jų supratimą apie neįgaliųjų teises. Įtraukus švietimo politikos ir atitinkamų praktinių priemonių įgyvendinimui būtini šie įgūdžiai, žinios ir supratimas: teisės į įtraukų švietimą koncepcijos ir jo tikslų supratimas, žinios apie atitinkamų tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų ir politikos priemonių nuostatas, gebėjimai rengti vietas įtraukus švietimo planus, plėtoti bendradarbiavimo ir partnerystės ryšius, teikti paramą, vadovauti vietos švietimo įstaigoms ir prižiūrėti jų veiklą, tai pat vykdyti stebėseną ir atlikti vertinimą.

74. Norint užtikrinti kokybišką įtraukų švietimą, būtina taikyti besimokančiųjų pažangos vertinimo ir stebėjimo metodus, atsižvelgiant į kliūtis, su kuriomis susiduria neįgalūs mokiniai. Tradicinės vertinimo sistemos, kuriose vienintelis tiek besimokančiųjų, tiek mokyklų sėkmės kriterijus yra standartizuotų pasiekimų testų rezultatai, gali būti nepalankios neįgaliesiems studentams. Reikėtų akcentuoti individualią pažangą siekiant plačių tikslų. Turint tinkamą mokymo metodiką, paramą ir sąlygas, visos mokymo programos gali būti pritaikytos prie visų besimokančiųjų, įskaitant neįgalius, poreikių. Įtraukus besimokančiųjų žinių vertinimo sistemas galima sustiprinti taikant individualizuotos paramos sistemą.

75. Vadovaudamosi 33 straipsniu ir siekdamos įvertinti teisės į švietimą įgyvendinimo pažangą sukuriant įtraukus švietimo sistemą, Konvencijos šalys turi parengti stebėsenos mechanizmus, kuriose būtų numatyti struktūriniai, proceso ir rezultatų vertinimo rodikliai, taip pat konkrečios gairės ir tiksliniai parametrai kiekvienam rodikliui pagal Darnaustystės vystymosi tikslą Nr. 4²¹. Neįgalieji, veikdami per jiems atstovaujančias organizacijas, turėtų dalyvauti tiek nustatant rodiklius, tiek renkant duomenis bei statistiką. Struktūriniai rodikliai turėtų būti skirti vertinti kliūtis, trukdančias įgyvendinti įtraukų švietimą, o ne vien rinkti pagal negalią suskirstytus duomenis. Proceso vertinimo rodikliai, apibūdinantys,

²¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Indicators: a Guide to Measurement and Implementation* vadovas (New York and Geneva, 2012).

pavyzdžiui, fizinės aplinkos prieinamumo pokyčius arba mokymo programų ar pedagogų rengimo pritaikymą, leis stebėti vykdomos pertvarkos eigą. Taip pat reikia nustatyti rezultatų vertinimo rodiklius, pavyzdžiui, kokia procentinė dalis įtraukioje ugdymo aplinkoje besimokančių neįgaliųjų gauna oficialų atestatą ar diplomą arba kiek neįgaliųjų mokinių procentais priimama į vidurinę mokyklą. Konvencijos šalys taip pat turėtų apsvarstyti galimybę įvertinti švietimo kokybę pagal, pavyzdžiui, penkis UNESCO rekomenduojamus aspektus, tai: pagarba žmogaus teisėms, teisingumas, aktualumas, tinkamumas, veiksmingumas ir veiksmingumas. Taip pat galima apsvarstyti ir pozityviosios diskriminacijos priemones, tokias kaip kvotos ar paskatos.

76. Komitetas atkreipia dėmesį į privataus švietimo sektoriaus augimą daugelyje šalių. Konvencijos šalys turi pripažinti, kad teisė į įtraukų švietimą taikoma visoms švietimo rūšims, o ne tik valstybinėms švietimo įstaigoms. Konvencijos šalys turi parengti priemones, skirtas apsaugoti besimokančiuosius nuo žmogaus teisių pažeidimų, kuriuos padaro tretieji asmenys, įskaitant verslo sektorių. Kalbant apie teisę į mokslą, tokios priemonės turi būti nukreiptos į pareigą užtikrinti įtraukų švietimą numatant, prireikus, teisės aktų priėmimą ir reguliavimą, stebėseną, priežiūrą, reikalavimų vykdymo užtikrinimą ir politikos, nustatančios, kaip verslo sektorius galėtų padėti neįgaliesiems veiksmingai naudotis ir įgyvendinti savo teises, vykdymą. Mokymo įstaigos, įskaitant privačias mokymo įstaigas ir įmones, neturėtų imti papildomo mokesčio už prieinamumo užtikrinimą ir (arba) tinkamų sąlygų sudarymą.
